ИСТОРИЯ И БЛАГОЧЕСТИЕ: ДЕ СЕ Е ПОМИНАЛ КНЯЗ БОРИС-МИХАИЛ?

Христо Трендафилов (Шумен)

Биографичният недоимък, съпътстващ изследването на делата на преславските книжовници е сериозен проблем за старобългаристиката. До нас няма достигнало житие за нито един от тях, макар да се знае със сигурност, че княз Борис-Михаил и цар Петър са обявени за светци, а може би и Йоан Екзарх и Презвитер Григорий. Минимални са нашите знания за живота на Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Константин Преславски, Презвитер Григорий, Докс, Тудор Доксов, Презвитер Йоан, Презвитер Козма. Дори и за цар Симеон най-значимите факти дължим на гръцките и латинските извори. Оттук произтичат и романизираните биографии, които се съставят, да речем за личността на Черноризец Храбър[1], за пътешествията и дейността на Презвитер Григорий в Македония или в Киевска Русия[2], за необятните прерогативи на Йоановата титла "екзарх"[3], или пък интригуващата реконструкция на предполагаемото житие на княз Борис въз основа на биографичните отломки, запазени в Житието на 15-те тивериуполски (струмишки) мъченици от Теофилакт[4].

Такъв биографичен апетит или по-скоро биографичен копнеж е резонно да има и спрямо местата, където са погребани преславските владетели-светци. Трябва да се има предвид, че в преломни епохи, в периода на радикална смяна на религиозни и политически системи, на чуждоземни завоевания, ударът на новата власт пада най-напред върху старите строително-религиозни символи, върху гробове и мавзолеи на култови за стария режим личности. Инерцията на тази деструктивна семиотика е така силна, че може да се види и в X-ти, и в XX век. Ако все пак се върнем в X-ти век, ще забележим как вследствие от четенето на Краткото житие на Методий (където е посочен храмът и мястото на Методиевото погребение, но не е назован градът) се появява една многостранна локализация на гроба на славянския просветител: моравските Велехрад и Микулчице, унгарския Мошапурц[5].

---

[1] Вж. за тях: ***Куев, К***. Черноризец Храбър. С., 1967, с. 38-44; ***Петканова, Д***. Черноризец Храбър. С., 1999, с. 91-100.

[2] ***Грашева, Л***. Григорий, презвитер. - Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. I А-З, С., 1985, с. 543-545.

[3] ***Трендафилов, Х***. Йоан Екзарх Български. С., 2001, с. 14-22.

[4] ***Драгова, Н.*** Фрагменти от старобългарското житие на свети княз Борис в балкански средновековни творби. - В: Литературознание и фолклористика. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. П. Динеков. С., 1983, с. 937-100.

[5] ***Николова, Св***. Методий. В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. II. И-П. С., 1986, с. 647; срв. ***Сотиров, Г***. Гроб на Методий. В: Кирило-Методиевска

В нашия доклад "Гръцкият кръг при цар Симеон" (четен най-напред на конференцията "Цар Симеон Велики - епоха и дела" във Велики Преслав през 1997 г.) ние отдадохме до голяма степен този биографичен недоимък спрямо преславските светци на дейността на гръцкия духовен кръг, който по определени причини е успял да наложи през X в. в Преслав две непродуктивни за литературата тенденции:

- липса на оригинална преславска агиография;

- липса на оригинална преславска и изобщо старобългарска историография.

Независимо от многото постижения през последните няколко десетилетия, и археологията не може да ни даде дори относително твърди данни. За кратко време Преслав попада под няколко мощни разрушителни удара в момент на най-голям цивилизационен разцвет; да не говорим за бавната му културна атрофия по посока на един нарастващ провинциализъм през по-късните векове. Трябва за пореден път да се върнем към данните на книжнината, още повече, че Преславската цивилизация[6] е преди всичко цивилизация литературна. Тя не е запазила, а може би и не е създала внушителни цивилизационни символи от архитектурен, скулптурен и живописноизобразителен характер. Нейното културно излъчване е било преди всичко литературно. Колкото и да изглеждат ограничени, книжовните данни са в много случаи единствени, колкото и да изглеждат неясни, те могат да кажат някому нещо, ако бъдат запитани на разбираем език. Средновековните текстове и преди всичко оригиналните са винаги полифункционални - и топически, и конкретно-исторически. Проблемът на литературоведската медиевистика повече се превръща в проблем на превода, при това непосредственият лингвистичен превод е само част от общата преводна съвкупност, включваща и други кодове.

Предмет на нашата работа е мястото, където се е поминал княз Борис-Михаил. Изхождайки от казаното в увода, ще оставим встрани археологическите тълкувания относно гроба на княза-покръстител и ще се вмислим най-напредсамо в писмените данни.

Единственото свидетелство, което сочи годината и деня на смъртта на княза е послесловът (приписката) на Черноризец Тудор Доксов, поместван винаги в края на осемте известни досега преписа на преведените от епископ Константин (Преславски) Четири слова против

енциклопедия. Т. I. А-З. С., 1985, с. 551-553; ***Schütz, J.*** Methods Grab in der Kathedrale von Morava. - Palaeobulgarica, VI, 1982, N2, с. 28-33; ***Георгиев, П***. Мартириумът в Плиска и началото на християнството в България. С., 1993, с. 100, бел. 97, 98, 99, 100.

[6] Вж. ***Божилов, Ив***. Преславската цивилизация. В: Преслав. Т. IV. С., 1993, с. 33-47; ***Божилов, Ив***. Културата на средновековна България. С., 1996, с. 95-144.

арианите от Атанасий Александрийски[7]. Съобщението на Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт, че княз Борис-Михаил починал през осмата година от учителстването на Климент, т. е. около 893-894 г.[8] почива върху явна хронологическа неточност и не се съгласува с останалите данни. Това прави послеслова на Тудор Доксов уникален и е естествено да се поддържа постоянен научен интерес към него. През последните две десетиления се появиха редица статии върху този послеслов, в които се разглеждаше личността на Тудор Доксов, връзката на текста с първобългарската епиграфска традиция, жанрово - класификационните му особености, идентификацията на споменатата в неговия текст Златна нова църква[9]. Нека цитираме за пореден път текста на послеслова:

Сїа книгы бл҃честныа; наричемыа Аѳанасїи• повелѣнїем княза нашего болгарска• именем Сїмеона преложи и епископ Константин; в словенскъ ꙗзык; ѿ греческа в лѣто ѿ начала мира ѕ҃• ѵ҃• їд҃ ин҃ї ѵ҃нк сы Меѳодов; архїепископа Моравы• написа же их Тоудор черноризец Доѯов• тѣмъ же кн҃зем повелѣнъ; на ѵстїи Тыча• в лѣт ѕ҃ ѵїѳ҃ индикта їд҃• иде же ст҃аа златаа цр҃квы новаа сътворена є҃ тѣм ж҃є кн҃зем• в се ѵбо лѣто ѵспе раб бж҃ии сего княза ѿць в блазѣ вѣрѣ живыи; в доврѣ исповѣданїи Г҃а нашего Їс҃ Хр҃а• великїи и ч҃тны и благовѣрны госпо҃ наш княз болгарскъ• именемъ Борисъ; христїанское же имıа емѵ Михаилъ• мц҃а маїа въ в҃ дн҃ь; в сѵботныи вечер• сеи же Борисъ болгары

---

[7] ***Лалева, Т***. Така нареченото четвърто слово на Атанасий Александрийски в превод на Константин Преславски. - Старобългарска литература, 22, 1990, с. 112-162.

[8] ***Трендафилов, Х***. Христоматия по стара българска литература. Пловдив, 1998, с. 441.

[9] ***Константинов, К., Константинова, В***. Към въпроса за Черноризец Тудор и неговата приписка. - Старобългарска литература, 15, 1984, с. 106-118; ***Медынцева, А., Попконстантинов, К***. Надписи из Круглой церкви в Преславе. С., 1984, с. 11-27; ***Георгиев, П***. Кой е Тудор Черноризец Доксов? (Към въпроса за българската патронимия през Средновековието) - Старобългарска литература, 20, 1987, с. 87-95; ***Трендафилов, Х.*** Приписката на черноризец Тудор Доксов и първобългарската летописна традиция. В: Плиска-Преслав. 5. Шумен, 1992, с. 275-280; ***Трендафилов, Х.*** Етюди по поетика на историята. Пловдив, 1994, с. 44-53.

кр^{с}тилъ є^{с} в лѣт єтхь бєхти• въ имıа w̃ца и с̃на и с̃тго д̃ха амин• [10]

Послесловът удивлява с многото си уникални (сингуларни) известия, които, ако разгледаме цялата старобългарска литература като единен, общ текст, могат да се нарекат литературноисторически хапакси.

Ето тези известия-хапакси:

1. Само тук Константин Преславски е титулован като "епископ".
2. Само тук той е наречен "ученик на Методий".
3. Само в този текст се казва, че Константин Преславски получава поръчки за превод лично от владетеля Симеон.
4. Само тук се появява фигурата на книжовника-преписвач Тудор, черноризец Доксов и се казва, че е получавал нареждане за преписване на преведени вече книги от княз Симеон. Предположението на А. Вайан, че споменатият в най-стария препис на старобългарския превод на Оглашенията (Катехизите) на Кирил Йерусалимски (Синодален 478, XI в.) Фьодор е недостатъчно аргументирано [11].
5. Само тук в цялата старобългарска литература от IX-X в. се сочи точно кога, в коя година е преведено дадено съчинение, и кога и от кого е преписано.
6. Само в послеслова се съдържа известие, че княз Симеон е построил Златна нова църква.
7. Само тук се локализира точно, с наистина уникална за ранната старобългарска литература информационна разточителност мястото на скрипториума, в който е преписано дадено съчинение.
8. Само тук се посочва кога именно се е поминал княз Борис-Михаил и пак само тук в старобългарската литература от IX-X век се указва датата, денят и почти часът на определено събитие.
9. Само в послеслова покръстването на българите е фиксирано според първобългарското езическо летоброене - **єтхь бєхти,** т. е. 866 г. според наблюденията на тюрколога О. Притцак [12].

Деветте уникални известия представят една твърде обширна историческа и литературна информация за текст, който се състои само от 100 лексеми. Но независимо от своята единичност (сингулярност), данните са свързани помежду си и същевременно отпращат към други факти и събития.

---

[10] Маргиналии. Книга 1. Състав. ***В. Панайотов***. Шумен, 1999, с. 88; срв. ***Горский, А., Невоструев, К.*** Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Т. II. отд. 2. М., 1859, с. 31-33.

[11] ***Vallant, A***. La traduction vieux-slave des Catéchéses de Cyrille de Jerusalem.- Byzantinoslavica, IV, 1932, P. 286.

[12] ***Pritsak, O***. Die bulgarischen Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden, 1955.

В предишна своя работа върху послеслова на Тудор Доксов обърнахме внимание най-вече върху струкурната организация на приписката и върху отношението на израза **єтχь бєχтѣи** към първобългарската епиграфика[13]. Сега ще продължим наблюденията си с оглед на свидетелствата за времето на смъртта на княз Борис-Михаил.

Тъй като старобългарската литература не предлага съответстващ сравнителен материал, то по необходимост ще се обърнем към византийската. Тук можем да се опрем върху съдържателната студия на А. Трой "Гръцките приписки като исторически източник"[14], в която са събрани и коментирани редица примери на подобна датировка във византийски ръкописи. Твърде интригуващи за нашата тема са обясненията на автора относно случаите, в които гръцките книжовници сочат не само датата, но и часа на завършването на ръкописа. Най-често това са случаите, когато те съвпадат с времето на съответната молитва[15], при което съвпадането като особен род метафора, свързваща приключването на едно богоугодно дело - преписването на обикновенно богослужебната по своята специфика книга - със строго фиксираното благочестие на християнската молитва. Краят на единния ритуал (преписването) и началото на другия (молитвата) имат общи благочестиви основания. Следователно, в случая протичат два типа идентификация:

1. Символическа: преписването на християнските книги е свещенодействие, отъждествявано със свещенодействието на молитвата.

2. Реална, автентично отразяваща благочестивия книжовен труд с реално произнасяната молитва в манастирската църква; деяние, в което книжовникът е също пряк участник и затова го отбелязва.

Пресечната точка между двата типа идентификация (символическата и реалната) намира израз в точното времево фиксиране - между краят на едното и началото на другото благочестиво начинание, между завършването на книгата и началото на молитвата. Налице е обаче не само идентификация, но и континуитет между събитията, те не само си схождат, но и в определена степен едното е продължение на другото. Казано по конкретно, идентификацията се изразява в посочването на общата година и ден, а континуитетът - в указването на точното време (час) на деня. Двата типа отъждествявания образуват единен ритуален комплекс, в който текстовото пространство на книгата е продължено с началото на ритуалното време, необходимо за молитвата. Такъв е в общи линии смисълът на приведените от А. Трой

---

[13] ***Трендафилов, Х***. Приписката на Черноризец Тудор Доксов ..., с. 276-278.

[14] ***Treu, K***. Griechische Schreibernottizen als Quelle fur politische, soziale und culturelle verhaltnisse irer Zeit. - Byzantinobulgarica. Sofia, 1966, T. 2., S. 127-143.

[15] ***Treu, K.*** Griechische Schreibernettizen ..., S. 128-130.

примери от византийската ръкописна традиция. Дали обаче те са могли да бъдат използвани като пораждащ образец от старобългарски преписвачи-книгописци като Тудор Доксов, а следователно и от съвременния изследовател за разкриване на значението на неговата уникална за ранната епоха хронологическа посочка?

Приехме, че символическата идентификация се изгражда върху общия признак на благочестието. Веднага прави впечатление, че този признак е изтъкнат още в самото начало на послеслова на Тудор Доксов: **Сїа книгы бл҃честныа, наричємыа Аѳанасїи** (Атанасии в случая е метонимия, с която се замества пълното название на съчинението). ... **прелоӂи и҃х епископ Константин,** т. е. епископ Константин (Преславски), е превел тези "благочестиви" книги. Друг момент на съзидателното благочестие, отразен в послеслова отпраща към построената от княз Симеон "света златна нова църква". Църквата съвсем определено е назована "света", а допълващото определение "златна" усилва благочестивите конотации, като я вмества в средновековната метафорична йерархия на златото; то символизира не само богатството и царското достойнство, но и благочестието, а във финална перспектива и бога и рая[16]. Но не само от тази гледна точка строителният акт е благочестива проява, неговата близост до скрипториума, където е работил черноризец Тудор Доксов усилва благочестието и на самия книжовен труд и преписаната книга.

В исторически план най-съществената част от послеслова е известието, че през същата (907) година, на 2 май, в събота вечерта се е поминал бащата на княза (Симеон) Борис-Михаил. Именно тук механизмът за изтъкване на благочестието заработва с най-голяма сила и това личи по квалификациите на починалия княз: "божият раб, живеещ с чиста вяра и правоверното изповедание на нашия Господ Иисус Христос... великият, честният и благоверен наш български княз...". Съобщението би могло да се съотнесе с посочените вече форми на символическа и реална идентификация. Наистина, тук не става дума за молитва, а за друго събитие, за смъртта на княза-покръстител на България, но струва ни се, именно поради това принципът на символическата идентификация действа с максимална, пределна сила. Той би могъл да се реализира в достатъчна степен с посочването на годината и датата на събитието; указването и на неговия ден и час обаче ни кара да допуснем, че тук действа и вторичният тип идентификация -

---

[16] ***Трендафилов, Х***. Българският златен век като културен мит и историческа реалност. - Плиска-Мадара-Преслав, бр. 17, 1984; ***Трендафилов, Х***. Етюди по поетика на историята..., с. 75-80; ***Аверинцев, С***. Ранновизантийската литература: традиции и поетика. С., 2000, с. 429-454; ***Петканова, Д***. Средновековна литературна символика. С., 2000, с. 33-36.

реалната - при което книжовникът Тудор Доксов се явява пряк свидетел на смъртта на княза-покръстител и последвалия погребален ритуал. Така както гръцките книжовници отбелязват точно деня и часа на завършването на ръкописната книга съобразно часа на молитвата, така и Тудор Доксов е зафиксирал годината, деня и часа на събитието: то е станало по време на неговия благочестив книжовен труд (преписване на основно патристическо съчинение) и е протекло вероятно пред очите му. Но Тудор отбелязва, че събитията са съвпаднали само по година (907, **в сє ѳбо лѣто**), но не и по дата, ден и час. Тук е възможно следното обяснение. Двете събития са твърде близки по време, т. е., че преписът на Четирите слова против арианите е завършен малко след смъртта на княз Борис на 2 май 907 г., а Тудор Доксов е могъл да запечата предварително събитието във вид на летописна бележка върху полето на ръкописа или на отделен лист (свитък) и после да ги внесе в послеслова като част от неговия многосъставен текст. По-съществото в случая обаче е, че книжовникът преписва благочестиви святоотечески книги, преведени от ученика на славянския просветител и учител по благочестие архиепископ Методий - епископ Константин; преписва ги в едно благочестиво и свято място, а в годината на завършването на преписването на книгата се е поминал князът, приобщил българите към християнството, т. е. извършил най-благочестивия акт в техния живот. Що се отнася до годината на покръстването, която е дадена според първобългарския езически календар, вече имахме възможност да пишем, че през 907 г. изразът **єтхь бєхтѵ** е бил вече непонятно времево означение, тъмен календарен символ на една прекъсната, но продължила подтискащо дълго епоха[17].

И така, ако приемем, че Тудор Доксов е непосредствен свидетел на кончината на своя чичо княз Борис-Михаил, то е правомерно, струва ни се, да се мисли, че това е станало в манастира, където се е намирал скрипториума на Тудор, т. е. на устието на р. Тича, до "светата нова златна църква". Преди да разгледаме възможността за идентифициране на този манастир по археологически данни, е целесъобразно да видим какви податки предлага самият послеслов относно присъствието на княз Борис-Михаил и черноризец Тудор Доксов в един манастир през 907 година.

Текстовата организация на послеслова достатъчно определено говори за родов акцент, за подчертан семейно-летописен интерес към личности и събития, представящи управляващия род изобщо. Да проследим от този ъгъл споменатите в текста лица и съотнесените с тях събития.

---

[17] ***Трендафилов, Х***. Приписката на черноризец Тудор Доксов..., с. 278.

Главната личност, основният текстообразуващ (пораждащ) елемент в чисто филологическата организация на послеслова е споменатият още в неговото начало "княз наш български Симеон". Той е поръчител и на превода, и на преписването на Четирите слова против арианите от Атанасий Александрийски, той е изградил Златната църква, в близост до която са преписани словата, и накрая - негов баща е князът, който се е поминал на 2 май 907 г. в събота вечерта и е покръстил българите в годината **єтхь бєхти.** Толкова забележимо е акцентирането върху съзидателно-благочестивите черти от образа на княз Симеон, че те звучат като една сдържано-делова похвала. Похвалата, която донякъде се съотнася с друг известен послесловен текст, където се разкриват нови щрихи от градивно-благочестивите превъплъщения на владетеля. Това е послесловът на Презвитер Григорий Мних към превода на старозаветното Осмокнижие, където българският княз е определен като "книголюбец" и "христолюбец"; благочестив поръчител на тези книги от Стария Завет, които сочат образи от Новия Завет[18]. Като книголюбец, христолюбец и боголюбец е дефиниран Симеон и в други, отдавна известни старобългарски произведения: Шестоднев на Йоан Екзарх, Похвала за цар Симеон, Прилог (прибавка) към сборника Златоструй. Но ако в тях се цели изграждането на панегирично-верски ипостас на владетеля, Тудор Доксов го представя в пестелив, делови, конкретно-прагматичен образ, постъпва спрямо Симеон като пределно точен летописец, като регистриращ дадени факти канцелярист[19]. За книжовника са важни фактите, а не бравурно-одичното им превъзнасяне; важна е благочестивата история, а не благочестивия мит.

Вторият по значение актант в текстовата организация на послеслова на Тудор Доксов, е образът на Борис-Михаил. Той е бащата на княз Симеон, поминал се е на 2 май, в събота вечерта, живял е благочестиво с правоверното вероизповедание и е носел християнското име Михаил; той е покръстил българите в годината **єтхь бєхти**. Около тази двойка князе (Симеон и Борис) в послеслова е разположена и друга родова двойка, принадлежаща явно също към двора: Тудор, черноризец Доксов е син на Борисовия брат - Докс, известен от Пролога на Йоан Екзарх към Небеса като поръчител на книжовни трудове, а от посланието на папа Йоан VIII до самия него - като авторитетна личност, която би могла да повлияе върху политиката на Борис и да върне

[18] Вж. издание на послеслова: Маргиналии..., с. 19.

[19] Тук е възможен паралел с т. нар. монументално-исторически опит, проявен особено ярко в ранните руски летописи. Вж. ***Лихачов, Д. С***. Монументально-исторический стиль древнеславянских литератур. - В: Славянские литературы. VIII Международный съезд славистов. М., 1978, с. 119-150.

България в лоното на Римската църква[20]. Тук няма да се спираме на многобройните "за" и "против" относно родовата[21] или служебната[22] връзка между Докс и Тудор Доксов. Само ще посочим, че от чисто филологическата гледна точка, изследваща структурната организация на послеслова, изглежда съвсем логично паралелното обвързване на две знатни родови двойки: Симеон - Борис и Тудор - Докс. И дори самото съществуване на две хипотези за личността на Тудор Доксов (кръвнородова и служебна) е показателна за двумерната съотносимост на родството на Тудор с Докс. По всяка вероятност то е и духовно - Тудор работи под прякото ръководство на Докс, и кръвно - попечителят в случая е негов баща. До такава степен е подчертано родовосъзидателното начало в послеслова към превода на съчинението на Атанасий Александрийски, че в своята съвкупност то звучи като лапидарен летопис на ревностнохристиянските дела на управляващия княжески двор.

Този летопис на благочестивото съзидание, включващ превеждането и преписването на святоотечески текст, изграждането на нова, златна църква и известието за смъртта на княза, покръстил българите, издава голямата осведоменост на преписвача. Неговият труд е завършен в годината, в която се е поминал княз Борис-Михаил, на чиято смърт той явно е бил свидетел: тя е била много близо по време до края на преписването на книгата. Но зафиксираната в послеслова родова минихроника е толкова сгъстена събитийно, че се налага усещането тя да отразява житейския образ на люде, населяващи една родова обител. Но коя е тя?

Сега, след разбора на писмените данни, трябва да погледнем по-съсредоточено и към свидетелствата на археологията.

Можем да смятаме, че вече разполагаме с насочващ архитектурен факт, който макар и все още донякъде хипотетично, сочи наличието на родов владетелски манастир в непосредствена близост до Кръглата (Златната) църква в Преслав[23]. Не е изключено самата църква да е построена от Симеон по повод на окончателното оттегляне в манастира на княз Борис през 893 г. след детронирането на Владимир-Расате и последвалия поместен събор на Българската църква. В тази обител са се

---

[20] Вж. издание на Посланието в Латински извори за българската история. Т. II. С., 1960, с. 154-156.

[21] Вж. ***Златарски, В***. Кой е бил Тудор, черноризец Доксов. - Български преглед, IV, 1897, 3, с. 42-61; ***Златарски, В***. Избрани произведения. Т. II. С., 1984, с. 52-70; ***Георгиев, П***. Кой е Тудор, черноризец Доксов...

[22] За Кръглата църква вж. напоследък: ***Георгиев, П***. Златната църква в Преслав. - Преслав. 5. С., 1993, с. 7-25.

[23] ***Гошев, Ив.*** Старобългарски глаголически и кирилски надписи от IX и X в. С., 1961, с. 26, 30.

подвизавали като монаси и братът на Борис - Докс и неговият син и същевремено подчинен, Тудор. По този начин последният е станал свидетел на смъртта на своя знаменит чичо, събитие, което по силата на средновековната традиция за благочестие, е съотнесено със завършването на преписвания от Тудор труд на отец на Църквата. Ползвайки се от привилегията на знатен, родствен на княза монах, книжовникът е внесъл по своеобразен начин събитието в текста на своя послеслов.

Или, от филологическия, преимуществено литературоведски коментар на послеслова може да се заключи предположително, че княз Борис-Михаил се е поминал в т. нар. родов манастир на владетелите от Преслав[24] (намиращ се непосредствено до Кръглата църква) и това събитие е съвпадало с края на преписването от неговия племенник на Четирите слова против арианите от Атанасий Александрийски.

Следвайки различни традиции[25], очевидецът и участникът в тези събития, царственият черноризец Тудор Доксов ги е запечатал в своя послеслов.

---

[24] ***Тотев, Т***. Родов манастир на владетелите в Преслав. В: Старобългарска литература, 20, 1987, с. 120-128.

[25] Ако говорим за по-късните славянски летописно-хронологически традиции, то не е безинтересно, струва ни се, да приведем няколко примери за датиране на благочестиви събития в ранната староруска литература (XI-XII в.): “и взята мощѣ Федосьевы … и положиша и в церкви своей ему … мэсяца августа въ 14 день четвертъкъ, в час 1 дне, индикта 14, лѣта…”; “Все же лѣто (1094) преставися епископъ Володимерскый Стефан, мѣсяца априля в 27 день, въ час 6 нощи” (Повесть временных лет); “Търчинъ … закла (Глеба), мѣсяца септября въ 5 дьнь, въ понедельникъ” (Сказание о Борисе и Глебе); “Умрѣтъ же отьць нашь Феодосий въ лѣто 6 и 582 (1074), мѣсяца маия въ 3, въ суботу, якоже прорече самъ, въсиявъшю сълнцю” (Житие Феодосия Печерского). Вж. Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы XI-XII века. М., 1978, с. 222, 236, 294, 390. Или в старата сръбска литература - в Житието на Стефан Лазаревич от Константин Костенечки смъртта на героя е дадена така: “**прѣдстави сє въ лѣ сцлє** (1427), **въ ѳ҃і** (19) **дн҃ъ, мца їю^ıа, въ соуѕѡтѵ, въ ча, є҃•** (5)”. Вж.: ***Куев, К, Г. Петков***. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст. С., 1986, с. 418-419. Въпросът, разбира се, заслужава специално внимание.

HISTORY AND PIETY: WHERE HAS PRINCE BORIS-MICHAEL DIED?

Khristo Trendafilov

Summary

This contribution poses the problem of the connection between the real chronology in the early Old Bulgarian literature and the requirements of Christian piety. The burial place of the first Bulgarian Christian Prince Boris-Michael is analysed on the basis of particular material from the early 10th century (the epilogue of the monk Toudor Doxov to the translation of the Four homilies against the Arians by St. Athanasius of Alexandria which contains many unique and simultaneously piously selected facts). It is concluded that quite possibly Toudor Doxov directly witnessed the death and burial of Prince Boris who died in the so called "family monastery" of the Preslav rulers. This event coincided with the completion of copying of the Four homilies against the Arians. Both facts are rendered by Toudor who used real and symbolic identification.